

14. FEJEZET

NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS A SZELLEMI TULAJDONJOG VÉDELEM TERÜLETÉN

14.1. A SZELLEMI TULAJDONVÉDELEM NEMZETKÖZI FEJLŐDÉSE

A szellemi tulajdonvédelem (szerzői jog és iparjogvédelem) nemzetközi fejlődéstörténete időben térben változatos képet mutat. Habár léteztek már a római korban is bizonyos formái a cégnevek és az irodalmi alkotók védelmének, ezek formális állami elismerés és kikényszerítés híján nem eredményeztek önálló szellemi tulajdonvédelmi szabályokat.¹ Általánosan elfogadott nézet ezért, hogy a szerzői jogi szabályozás igénye a **könyvnyomtatás** Gutenberg általi, 15. század közepi feltalálását követően jelent meg. A szabadalmak védelmének a kialakulása pedig a 18. századra tehető ipari forradalom időszakára esett. Mindkét esetben meghatározó körülmény, hogy a technológiai fejlesztések magukban hordozták a tömeges gyártás és értékesítés lehetőségét.

A nyomdagép megjelenésével is fémjelzett 15. században, ami egyszerre volt a reneszánsz és a földrajzi felfedezések kezdete, az elvakult vallási dogmák lassan megkérdőjeleződtek.

A középkori gondolkodás

A középkorban „az emberek hittek abban, hogy a művészetet nem emberi érzések, hanem emberfeletti érzések, emberfeletti erők ihletik. Úgy gondolták, hogy a festők, költők, zeneszerzők vagy építészek kezét múza, angyal vagy éppen maga a Szentlélek vezeti. Amikor egy komponista remekbe szabott himnuszt szerzett, neki semmilyen dicsőség nem jutott, ugyanazért, amiért a tollának sem, amellyel írt. A tollat emberi ujjak tartották és vezették, amelyeket viszont ugyanúgy tartott és vezetett Isten keze.”²

A nyomtatás elterjedése – idővel pedig az **ipari forradalom** minden más eredménye – lehetőséget teremtett ugyanakkor a katolikus egyház egyeduralmát megkérdőjelező vélemények szabad kinyilvánítására és terjesztésére. Az egyház és az állam ekkor még látványos és szoros összefonódása okán Európa szerte a kiadók és a feltalálók gyártási és értékesítési tevékenységének nagyon sokáig az előfeltétele az adott földrajzi egység uralkodójának (vagy vallási vezetőjének) a döntésén alapuló, monopóliumot biztosító privilégium volt. Ilyen kiváltság-levelekben határozták meg, hogy a „pátens” mely művekre/találmányokra vonatkozik, milyen időtartamra szól, mi a jogviszony tartalma.

Pátens – patent – copyright

Az idegen „pátens” szó magyar megfelelője a szabadalom- vagy kiváltságlevél. A modern jogi szaknyelvben a pátens eredetije, a *patent* már csak a szabadalmak iparjogvédelmi formájára alkalmazandó. Ez különösen azóta igaz, hogy a szerzői jogot a világszerte angol törvény nevéből következően hagyományosan *copyright* szóval fordítjuk.

¹ LENDVAI 2008, 61-78. o.

² HARARI 2017, 198-199. o.

A reneszánsz 15. századi elterjedése a szerzői jogi szabályozás kialakulása szempontjából egy további fontos körülmény megjelenésével járt: megjelent az **individualizmus**. A középkor „névtelen” trubadúrjait és egyéb művészeit máig ismert korszakos zsenik váltották fel, különösen a képzőművészet, az irodalom, az építészet, a műszaki- és természettudományok területén. Mindenkinél előbbre való példa *Leonardo da Vinci*, az itáliai polihisztor, aki sok egyéb mellett egy személyben testesítette meg a képzőművészt, az író, a feltalálót, a hadmérnököt és a tanárt. A különböző fizikai felfedezések pedig nem csak szerzői művek formájában nyertek napvilágot, de egyben a modern feltalálói tevékenységekhez is elengedhetetlen segítséget nyújtottak. A személyes és a céges hírnév erősödése az ipari forradalmat is jellemezte. Óriási (magán és állami) cégek alakultak a kereskedelmileg hasznosítható találmányok előnyeinek kiaknázása céljából, amelyeknek egyre nagyobb érdeke fűződött az intézményesített, és nem az uralkodói kegyek gyakorlásától függő, jogvédelemhez.

Összességében három olyan eszmétörténeti fejlemény körvonalazódott a 15-17. században, amely a modern szerzői jog megjelenéséhez vezetett: egy **technológiai újítás**, egy **megerősödő piac** és a **magát megmutatni vágyó szerző**. A privilégiumok több mint két évszázadon át gond nélkül fenntartott rendszerét végül elsőként Angliában bontották le. A *Stationers' Company* egyszerre működött a nyomdászok céheként és az uralkodói cenzúra szerveként. A 17. század végétől azonban új szelek fújtak, és a számos helyről ostromlott monopolisztikus könyvkiadás helyét egy új, törvényi konstrukció, a *copyright* váltotta fel 1709-ben.

Az első szabadalmi törvények a 15-17. században születtek Velencében (1474) és Angliában (1624). Mindkét esetben a cél az iparilag hasznosítható tudás korlátozott időre szóló monopólium révén, állami eszközökkel szabályozott és ellenőrzött biztosítása volt.

A 18-19. században világszerte mindenhol megjelentek a szerzői és szabadalmi jogi törvények. Valamennyi ilyen jogszabály egy fontos problémával küzdött azonban, ami a **törvények területi hatályában** rejtett. A nemzeti jogszabályok kizárólag az adott ország állampolgárait és azok műveit/találmányait védték. Az alkotások és találmányok határokon átnyúló kereskedelmével és az azokat engedély nélkül kizsákmányoló „kalózzokkal” szemben ezért a legtöbb esetben tehetetlenek voltak a hatóságok.

A szerzői jog múltja és nemzetközi fejlődéstörténete szempontjából példaértékű vita bontakozott ki például a francia szerzők könyveinek belgiumi utánnomása kapcsán. A belga kiadók gyakorlata saját magukon kívül ugyanis szinte mindenkire nézve hátrányos volt. A francia szerzők, kiadók és az állam mind gazdasági veszteségeket szenvedtek az alacsonyabb minőségű papír használata és a jogdíjmentes utánnomások miatt olcsóbb belga könyvek miatt. A minőségi kifogások miatt számos vásárló is becsapva érezte magát. Jelentős vesztesei voltak ennek a gyakorlatnak a belga szerzők is. A belga törvények hatálya alá tartozó belga kiadók ugyanis egyre kevésbé voltak hajlandóak az ugyancsak francia nyelvű, hazai kéziratokat kiadni, hiszen azok szerzőinek jogdíjat kellett volna fizetniük. Egy olyan országban, mint Belgium, amely nyelvileg erősen tagolt, és függetlenségét is csak 1830-ban nyerte el, a nemzeti irodalom megerősödése létfontosságú kulturális érdek volt. Ezért nem meglepő, hogy Franciaország és Belgium, messze nem elsőként a történelemben, 1881-ben kétoldalú szerződést kötött egymás alkotóinak kölcsönös védelméről. E védelem a **reciprocitás (kölcsönösség vagy viszonosság)** elvén nyugodott, amely érdemben azt jelentette, hogy az egyik ország csak akkor és annyiban nyújtott védelmet a másik szerződő fél állampolgárainak, ha és amilyen mértékben ez utóbbi ország is védte az első állam alkotóit. Bizonyos értelemben a reciprocitás elve a nemzetközi szerzői jogvédelem minimumaként értékelhető.

A bilaterális szerzői jogi megállapodások – melyek számát 1886-ot megelőzően 35-re tette a *Ginsburg-Treppoz szerzőpáros*³ – a gyakorlatban csekély védelmet nyújtottak a nemzetközi életben,

³ GINSBURG–TREPPÖZ 2015, 15. o.

mivel kizárólag két konkrét ország viszonylatában bírtak relevanciával. A műveket és találmányokat egyaránt érintő, szélesedő nemzetközi kereskedelem, és a rendszeressé váló ipari és kulturális világhiállítások katalizátorként működtek közre abban, hogy az 1870-1880-as években egyeztetési folyamatok induljanak multilaterális megállapodások megkötése céljából.

Időben elsőként, 1883-ban a **Párizsi Uniós Egyezményt** fogadta el 11 ország (Belgium, Brazília, El Salvador, Franciaország, Guatemala, Hollandia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc és Szerbia). A megállapodás szerint az ipari tulajdon oltalom tárgya a szabadalom, a használati minta, az ipari minta, a gyári vagy kereskedelmi védjegy, a szolgáltatási védjegy, a kereskedelmi név, a származási jelzés vagy eredetmegjelölés, valamint a védekezés a tisztességtelen verseny ellen.⁴ A megállapodás az ezekkel kapcsolatos minimum előírásokon felül rögzíti a **nemzeti elbánás elvét**.⁵ Ez alapján valamennyi, az Unióhoz csatlakozó ország az állampolgáraival azonos szinten köteles védeni a többi uniós állampolgár jogosultségeit is.

Ezzel nagyjából egy időben neves művészek (köztük pl. a francia *Victor Hugo*) a szélesebb körű szerzői jogi megállapodások megkötése mellett álltak ki. 1883-ban kormányközi egyeztetések kezdődtek, amelyek eredményeként 1886-ban tíz ország (Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Haiti, Libéria, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svájc és Tunézia) aláírta a **Berni Uniós Egyezményt** (BUE).

A BUE kiemelt figyelmet fordított az anyagi jogi előírások egységesítésére. Így rögzítette a kölcsönösen védendő vagyoni jogokat (ezek eredetileg csupán a többszörözés és az átdolgozás voltak), melyeket idővel kiegészítettek a személyhez fűződő jogok, meghatározta a minimális védelmi időt (maig a szerző halálát követő évtől – *post mortem auctoris* – számított 50 év), eredetileg engedte, majd idővel tiltotta a szerzői jogok létezésének vagy gyakorlásának feltételeként szabott formalitásokat. A BUE ugyancsak szakított a reciprocitás elvével, és a nemzeti elbánás elvét (jelenleg 5. cikk) tette a védelem feltételévé. Mindezekkel egy optimálisan harmonizált (de az 1970-es évekig folyamatosan szélesített) védelmi szintet teremtett meg.

14.2. BIRPI, WIPO ÉS ENSZ – A SZELLEMI TULAJDONVÉDELEM KULTURÁLIS OLDALA

1883-1886 között megszületett a szellemi tulajdonvédelem első két multilaterális megállapodása. A lassan, de határozottan növekvő tagság, a felmerülő elvi (anyagi jogi), eljárási, szabályozási (a normaszövegek módosítása), pénzügyi kérdések hamar szükségessé tették egy szervezeti struktúra kialakítását. A Párizsi és a Berni Unió vonatkozásában egyaránt az 1893-ban megalapított **BIRPI** (*Bureaux Internationaux Réunis pour la Protection de la Propriété Intellectuelle*) látta el ezeket a feladatokat. Mivel ekkor Európában és világszerte sem létezett olyan globális szervezet, mint utóbb az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ), ezért a BIRPI a svájci kormány felügyelete alatt függetlenül végezhette a munkáját.

E tevékenység keretében mind a Párizsi, mind a Berni Uniós Egyezmény több esetben került módosításra és kiegészítésre. Az idők folyamán azonban számos új iparjogvédelmi és szerzői jogi megállapodás született, amelyek szoros nemzetközi koordinációt igényeltek. Ennek a folyamánaként az 1967-es stockholmi értekezleten létrehozták a **Szellemi Tulajdon Világszervezetét** (WIPO, franciaül OMPI).⁶ A WIPO 1970-ben kezdte meg a munkáját, 1974 óta pedig az ENSZ szakosított szervezete-ként tevékenykedik.⁷

⁴ Jelenleg 1. cikk (2) bekezdés.

⁵ Jelenleg 3 (a) cikk.

⁶ DEER BIRKBECK 2016, 55-58. o. Az egyezmény szövegét lásd: <http://www.wipo.int/treaties/en/convention/>.

⁷ DEER BIRKBECK 2016, 58-60. o. A megállapodás szövegét lásd: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=305623.

A multilaterális megállapodások száma jól megfigyelhetően folyamatosan növekszik. Ennek elsődleges oka, hogy miközben a Berni és a Párizsi Uniós Egyezmény nem fed le minden kérdést, módosításuk egyhangúságot tesz szükségessé. Ismerte a két egyezmény taglétszámát (ami 2018-ban már több mint 180 állam), a kompromisszumos megoldások megtalálása egyre nehezebb (gyakorlatilag lehetetlen).⁸ Így a folyamatos technológiai és társadalmi változások, az iparjogvédelmi oltalmi formák gyors és hatékony globális regisztrációjának fokozódó igénye, az új védendő érdekek és szabályozandó kérdések felmerülése indokoltá tette, hogy az 1980-as évektől új egyezmények kidolgozását kezdje meg a WIPO.

Ennek megfelelően a WIPO alapvető feladatai közé tartozik 26 nemzetközi szellemi tulajdonvédelmi **szerződés adminisztrációja**. Saját alapító dokumentumán felül ide tartozik 15 tulajdonvédelmi (anyag jogi), 4 regisztrációs (ún. klasszifikációs) és 6 globális védelmi (regisztrált oltalmi formák nemzetközi érvényességéről szóló) egyezmény. A WIPO ezen felül adminisztratív és pénzügyi segítséget nyújt az Új Növényfajták Oltalmára Létrehozott Nemzetközi Unió (UPOV) alapító szerződésében foglaltak megvalósításához. A WIPO által felügyelt egyezmények közül kiemelkedik a már említett Berni és Párizsi Uniós Egyezmény, valamint a szerzői jog területén továbbá az 1996-ban elfogadott „Internet-szerződések”. Ezek a digitális technológiák kihívásaira reagálva például új műtípusokat rendelnek védeni, új vagyoni jogokat rögzítenek, bevezetik a hatásos műszaki intézkedéseket és a jogkezelési adatok védelmét, illetve bizonyos jogérvényesítési minimumokat határoznak meg. Az iparjogvédelem területén további kiemelkedő, a WIPO által adminisztrált tulajdonvédelmi egyezmény az olimpiai jelképek védelméről szóló Nairobi Szerződés (1981), a Védjegyjogi Szerződés (1994) vagy a Szabadalmi jogi Szerződés (2000). Az erős magyar szellemi tulajdonvédelmi kötődéseket igazolja, hogy 1977-ben Budapesten írták alá a mikroorganizmusok szabadalmi eljárás céljából történő letétbe helyezésének nemzetközi elismeréséről szóló szerződést.

A WIPO további feladatai közé tartozik a szerződésekkel kapcsolatos díjköteles szolgáltatások nyújtása, ide értve a nemzetközi regisztrációs eljárásokat és az alternatív vitarendezési eljárást *domain* nevek vonatkozásában. Utóbbi keretében a WIPO Arbitrációs és Mediációs Központja nyújt segítséget szerződéses és deliktuális kérdésekben. Az arbitrációs (választottbírói) eljárások közül kiemelkedik a *domain* nevek visszaélésszerű regisztrációjával (ún. *cybersquatting*) kapcsolatos eljárások.⁹ A WIPO ezen felül segítséget nyújt tagországai szellemi tulajdonvédelmi szervezeteinek adatbázisok üzemeltetésével, oktatások biztosításával, jogalkotással összefüggésben.¹⁰ E szolgáltatásoknak is köszönhető, hogy a WIPO az egyetlen olyan szakosított szerve az ENSZ-nek, amely majdnem teljes egészében (95 százalékban) saját bevételeiből fedezi a jelenleg (2019-2019) 725 millió svájci frankos kétéves költségvetését.

A WIPO **legfőbb szerve a Közgyűlés**, amely elsődlegesen adminisztratív, költségvetési és kinevezési jogokat gyakorol. Papíron a második legfontosabb szerv a WIPO Konferencia, amelyet azonban a közgyűléssel azonos időpontban és helyen szerveznek meg (utoljára 2005-ban került sor különálló tanácskozássra), és tagjai is majdnem egészében azonosak. A WIPO Konferencia elsősorban vitafórumként funkcionál, javaslatokat tehet a szellemi tulajdonvédelmi szabályozás területén, módosíthatja a WIPO Egyezményt. Ugyancsak fontos szerv a WIPO Koordinációs Tanács, amely elsődlegesen tanácsadó és végrehajtói feladatokat lát el a szervezet életében. Ezekon felül a WIPO további húsz bizottsággal működik, melyek a szervezet számos speciális feladatáért, azok előkészítéséért és az egyeztetések lefolytatásáért felelnek. A szervezet működését titkárság segíti, és a szervezet élén a főigazgató áll, akinek munkáját helyettesek segítik.¹¹

⁸ BOYTHA 2015, 367-379. o.

⁹ A WIPO alternatív vitarendezési gyakorlatával kapcsolatban lásd különösen: TAN 2018.

¹⁰ A WIPO feladataival kapcsolatosan lásd: DEER BIRKBECK 2016, 9-31. o.

¹¹ A szervezeti struktúrát lásd részletesen: WIPO: WIPO Governance Structure WO/PBC/17/2, May 2011 (http://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/en/wo_pbc_17/wo_pbc_17_2_rev.pdf).

A WIPO élén mindeddig négy főigazgató állt: a holland *Georg Bodenhausen* (1970-1973); az amerikai *Bogsch Árpád* (1973-1997); a szudáni *Kamil Idris* (1997-2008) és az ausztrál *Francis Gurry* (2008 óta várhatóan 2020-ig). A WIPO vezetésében több magyar vagy magyar származású személy is helyet kapott az idők folyamán. Így a magyar származású *Bogsch Árpád* mellett a szerzői jogi igazgatói tisztelet 1979-1985 között *Boytha György*, 1985-1992 között pedig *Id. Ficsor Mihály* töltötte be. *Id. Ficsor Mihály* 1992-1999 között főigazgató-helyettesi feladatokat is ellátott.

A WIPO nem az egyetlen **szakosított szerve** az ENSZ-nek, amely a szellemi tulajdonvédelemmel kapcsolatos feladatokat lát el. Kifejezetten kiemelkedik e szervek közül az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, az UNESCO. Ennek feladatai közé sorolható a kulturális örökség védelme, a társadalmi különbségek és a hagyományos tudás védelme, valamint az oktatás (bővebben lásd a 7. fejezetben). E kérdések számos kapcsolódási pontot mutatnak a szellemi alkotásokkal. Ilyen pl. a folklór megnyilvánulásainak (pl. táncok, dalok, versek) a védelme, közoktatási és könyvtári feladatok ellátása, kézműves termékek/minták hasznosítása. Az UNESCO-hoz köthető a két, nem a BIRPI vagy a WIPO szárnyai alatt létrehozott megállapodás egyikének, az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezménynek (ESZJE) az elfogadása. (A másik a WTO részeként elfogadott TRIPS Megállapodás.) Az ESZJE 1952-es elfogadását épp az magyarázta az UNESCO keretei között, hogy igyekezzen kulturális alapon kapcsolatot létesíteni a kor két nagy szuperhatalma (az Egyesült Államok és a Szovjetunió) között. Ezek egyike sem akart ugyanis csatlakozni az akkor már széleskörű szabályozást tartalmazó Berni Uniós Egyezményhez. E „közeledést” az ESZJE úgy próbálta elérni, hogy leszállította a minimálisan védendő érdekek körét, utat nyitva a „legkisebb közös nevező” elve mentén a kompromisszumnak. Bár az ESZJE-hez viszonylag sok ország csatlakozott, jelentősége mára elenyésző, köszönhetően az Egyesült Államok 1989 óta fennálló berni uniós tagságának és a Szovjetunió szétesésének.

Az ENSZ további szakosított szervei, melyek közvetve szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogpolitikai kérdésekben járnak el, a **Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO)** és az **Egészségügyi Világszervezet (WHO)**. Az ILO amely a munkavégzés keretében megvalósított szellemi alkotómunka és az előadóművészi teljesítmények okán releváns. A WHO pedig a gyógyszerekkel kapcsolatos szabadalmi jogok és a társadalmi/közjogi érdekek ütköztetésében játszik fontos szerepet. (Gondoljunk csak bele, mi lett volna, ha a himlővel szembeni 20. századi küzdelemben a gyógyszer gyártók visszaéltek volna az esetleges monopol gyártási jogukkal. A szellemi tulajdonvédelem és a közrend egyensúlya elengedhetetlen a globális egészségügyi kampányok sikeréhez.)

Együttműködés a WIPO, az ILO és az UNESCO között

Több (jog)politikai érdeket is ötvöznek a hangfelvétel-előállítókról, előadóművészekről és rádió- és televízió-szervezetekről szóló 1961-es Római, a hangfelvétel-előállítókról szóló 1971-es Genfi és a műholdas közvetítéssel kapcsolatos 1974-es Brüsszeli Szerződések. Ezen érdekek között a szerzői és kapcsolódó jogokon felül az információhoz és kultúrához jutás alapvető elvei is megjelennek. Erre is tekintettel ezeket a megállapodásokat a WIPO együttesen adminisztrálja az ILO-val és az UNESCO-val.

A WIPO részesül mindazon mentességekben, melyek az ENSZ szakosított szerveit megilletik, ide értve különösen az adómentességet. Székhelye Genfben van. A WIPO bizottságaiban Magyarország részéről a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) és az Igazságügyi Minisztériumnak a munkatársai vesznek részt.

A globális kereskedelmi kapcsolatok szélesedése nem a 20. század szülötte, ám a 2. világháborút követően központi jelentőségre tett szert. Nem csupán a potenciális következő világháború megakadályozása (amely az Európai Gazdasági Közösség létrejöttét is motiválta), illetve a kapitalizmus kommunizmussal szembeni vetélkedésében az előbbi pozícióinak erősítése céljából, hanem általában véve a termelés tömegessé válásának szükségszerűsége okán is. Több szabad kereskedelmet elvből valló ország (pl.: Hollandia) mellett a szabad kereskedelem egyik vezérszónoka az Egyesült Államok volt. Igaz, a 2. világháborúba való belépését megelőzően az ország a *Monroe*-elv értelmében egy olyan izolációs politikát folytatott, amelynek a szabad kereskedelem mellett a belügyekbe való beavatkozás tilalma is része volt. 1940-et követően azonban az Egyesült Államok vezető hatalommá nőtte ki magát – nem csekély részben szellemi tulajdonvédelmi potenciáljának köszönhetően.

A szabadkereskedelmi oldódás jegyében 1947-ben megszületett az **Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény** (GATT). 1986-ban, Uruguayban kezdődött egy olyan tárgyalássorozat, amely több holtponthoz vezetett, végül 1994-ben a **Kereskedelmi Világszervezet** (WTO) megszületéséhez vezetett. A WTO része az új GATT, valamint a szolgáltatásokkal (GATS) és a szellemi tulajdonvédelemmel kapcsolatos (TRIPS) megállapodás (erről bővebben lásd a 8. fejezetet).¹²

A **TRIPS Megállapodás** elfogadása a WTO tagság feltétele. (A TRIPS a WTO Megállapodás 1C számú kötelező melléklete.) Miközben a dokumentum kifejezetten rögzíti, hogy – kevés kivételtől eltekintve – a korábbi szellemi tulajdonvédelmi egyezmények a TRIPS részét képezik, számos új anyagi jogi előírást is tartalmaz a szerzői jog és az iparjogvédelem területén. Ezen felül szigorú jogérvényesítési szabályokat fogalmaz meg és alternatív vitarendezési eljárást vezet be – elsőként a nemzetközi szellemi tulajdonvédelem történetében. A TRIPS a nemzeti elbánás elvén felül (3. cikk) rögzíti a legnagyobb kedvezményes elbánás elvét (4. cikk) is. Ez alapján a szerződő felek minden olyan kedvezményt vagy előnyt megadnak egymásnak, amelyeket más országoknak már ugyancsak megadtak. Ezen elv révén maximalizálható a nemzetközi szellemi tulajdonvédelem.¹³

A legnagyobb kedvezményes elbánás elvének története

A legnagyobb kedvezményes elbánás elve történeti kutatások szerint a 11. századig visszavezethető. Ennél azonban fontosabb, hogy a WTO megalapításában vezérszerepet játszó Egyesült Államok a függetlenség kivívása előtt, 1778. február 6-án kötötte az első olyan barátsági és kereskedelmi szerződést Franciaországgal, amelyben rögzítést nyert ez az elv.¹⁴

A TRIPS Megállapodás fentebb is említett kiemelkedő újdonsága a **jogérvényesítéssel kapcsolatos normatív szabályanyaga és a gyakorlatban is alkalmazott vitarendezési mechanizmusa**. Előbbi a tagállamoktól várja el, hogy a TRIPS által megjelölt, magas szintű polgári és büntető jogi igényérvényesítést biztosítsák a tagállamok, ide értve a bírósági eljárást megelőző és azon kívüli lehetőségeket, valamint a vámjogi szabályozást is. Ezen felül a TRIPS Megállapodás teljesen új, nemzetközi alternatív vitarendezési eljárási keretrendszert vezetett be. Történeti tény, hogy a Berni Unió Egyezmény alapján bármely tagállam a Nemzetközi Bírósághoz fordulhatott volna általa vélt vagy valós jogsértésekre hivatkozással. Ilyen jogeset azonban egy sem ismert. A TRIPS szerinti alternatív vitarendezési mechanizmus azonban nagyon sikeres, mivel egyszerre rugalmas és szigorú.

¹² A WTO létrejöttéről lásd röviden: FRANKEL–GERVAIS 2016, 9-10. o.

¹³ FRANKEL–GERVAIS 2016, 54-56. o.

¹⁴ MAGYARICS 2014, 22. o.

A **rugalmasság** lényege, hogy a jogainak sérelmét vélő tagállam először köteles egyeztetni a jogait sértő tagállammal, s csak ezen konzultáció sikertelensége esetén fordulhatnak a WTO-hoz egy vitarendezési panel felállítására céljából. (Meglepő módon a viták jelentős része már ebben a konzultációs fázisban lezárul.) A **szigorúságot** pedig az biztosítja, hogy a panel, amely sosem ítéletet/döntést hoz, hanem csak egy jelentést fogad el, végső soron kikényszeríthető. A panel jelentésével szemben fellebbezést lehet ugyan benyújtani a fellebbviteli fórumhoz, amennyiben azonban a vétkes fél nem hajlandó módosítani a vonatkozó szabályait, úgy vele szemben kereskedelmi megszorítások, végső soron kereskedelmi szankciók érvényesíthetők. Fontos, hogy a vitarendezési eljárás keretében nem ismert a *stare decisis* elv, vagyis a korábbi jelentések követése nem kötelező egy új eljárásban. (Ettől még igaz, hogy a panelek igyekeznek egymás véleményére figyelemmel lenni.)

A WTO-s vitarendezés számokban

1995. január 1. és 2018. július 31. között 561 konzultációt kezdeményeztek a tagállamok a WTO előtt. Ezek többségét a felek lezárták ebben a fázisban, ugyanakkor 313 vitában 261 vitarendezési panelt hoztak létre ezen időszak alatt. Ezek közül 245 jogvitában 195 jelentés született. A fellebbviteli fórum 114 jelentést tett közzé¹⁵

A WTO és annak részeként a TRIPS, továbbá a WIPO nemzetközi megállapodásai a szellemi tulajdonvédelem magas szintű védelmét irányozzák elő. Ez a magas szint azonban csak a fejlett országok által tűnt könnyen teljesíthetőnek és egyébként is alapvetően az ő érdekeiket szolgálta. A fejlődő és a legkevésbé fejlett országok a WTO-hoz való csatlakozás gazdasági előnyei reményében a legtöbb esetben megfelelően módosították nemzeti szabályukat, azonban általában háromféleképpen reagáltak a „gyarmatosító nyugat” szellemi tulajdonvédelmi igényeire.

Az egyik lehetőséget a nemzetközi megállapodások alóli rugalmas kivételek („*flexibilities*”) kicsikarása jelentette. Így pl. a TRIPS Megállapodás végrehajtására nézve számos ország mentességet kapott. Legújabbban a legkevésbé fejlett országok akár 2033-ig is kitolhatják a TRIPS Megállapodás implementációját. Másik kiváló példa erre a Dohai Nyilatkozat, amely a fejlődő országok számára biztosít rugalmasságot a létfontosságú gyógyszerek kényszerengedély útján történő gyártásával összefüggésben, avagy az egyre erősödő afrikai/ázsiai igények a tradicionális ismeretek (valamiféle) szerzői jogi oltalmát illetően.¹⁶

A második lehetőség a jogérvényesítés nemzeti gyakorlatának a lazítása. (Más szóval az állami szervek számos esetben szemet hunynak a jogsértő tevékenységek felett.) A jogellenes magatartásokkal szembeni következetes fellépés elmaradása miatti válaszreakció egyik formája az Egyesült Államok Kereskedelmi Főképviseletjének (*United States Trade Representative, USTR*) 301-es jelentése („*Section 301 Report*”). Ebben a nemzetközi kötelezettségeiket be nem tartó, és így az amerikai gazdasági érdekekre negatív hatást gyakorló államokat listázza az USTR. A dokumentum ereje leginkább abban rejlik, hogy az USTR az érintett országokkal szemben gazdasági/politikai válaszlépéseket is javasolhat.

A harmadik lehetőséget pedig a külföldi szellemi javak szándékos és masszív eltulajdonítása jelenti (állami segítséggel, jóváhagyással vagy „szemet hunyással”). Ezt napjainkban is talán legszélesebb körben Kína valósítja meg abból a célból, hogy gazdaságát, ide érteve a szellemi tulajdonvédelmi ágazatokat is, felzárkóztassa a nyugati fejlett országok szintjére.¹⁷

¹⁵ Az adatokat lásd: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/numbers_of_disputes_by_stage_e.xlsx. Ezek tudományos elemzését pedig lásd különösen: LEITNER–LESTER 2017, 171-182. o.

¹⁶ FRANKEL–GERVAIS 2016, 32-34. o.

¹⁷ YU 2007, 173-220. o.

„Fogd a pénzt és fuss!”

Bár sokan az iménti, fősodortól való eltéréseket károsnak tekintik, nem szabad elfelejteni azt a körülményt, hogy a manapság fejlettnak számító (alapvetően észak-amerikai és európai) országok sokáig maguk is ezt a „fogd a pénzt és fuss” logikát követték a nemzeti elbánás elvének alkalmazását megelőzően. A *Monroe*-elv feladásáig például az Egyesült Államok az egyik legnagyobb „kalózállam” hírében állt. Amint azonban ezek az országok elérték egy olyan fejlettségi fokot, ahol már a szellemi tulajdont exportálták, semmint importálták, gazdaságilag is érdekeltté váltak a globális szellemi tulajdonvédelemben. Vagyis semmi meglepő nincs abban, ha egyes országok (jelenleg leginkább a BRICS tagállamok) számottevő „kalózkodás” mellett igyekeznek saját szellemi tulajdonvédelmi rendszereiket megerősíteni. A különbség csupán annyi, hogy most árgus szemekkel figyelik őket az Egyesült Államok és az Európai Unió.

14.4. EURÓPA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ REGIONÁLIS SZELLEMI TULAJDONVÉDELMI RENDSZEREI

A címválasztás nem véletlen. A tágon vett európai kontinensnek és az európai országok csupán egy részét tömörítő Európai Uniónak számos, egymástól teljességgel független olyan szervezete és kapcsolódó joganyaga van, amelyek közvetlenül vagy közvetve is kapcsolatba hozhatók a szellemi tulajdonvédelemmel.

Így általában véve egész Európában kiemelkedő jelentőséggel bír az **Európa Tanács**, amely számos más feladata mellett az emberi jogok védelmét hivatott biztosítani a jelenlegi 47 tagállamban. Ehhez kapcsolódik az **Emberi Jogok Európai Egyezménye** (EJEE), valamint e dokumentumot érdemben érvényesítő **Emberi Jogok Európai Bírósága** (EJEB) (erről bővebben lásd a 9. fejezetet). Az EJEE egyik kiemelkedő passzusa a 10. cikk, amely a véleménynyilvánítás jogát tartalmazza. E jog nem csak a vélemény kifejezését, de mások véleményének a megismeréséhez fűződő érdeket, végső soron az információhoz jutás jogát is felöli. Ezen felül a magánélethez (8. cikk), a tisztességes eljáráshoz (6. cikk) fűződő jog, a hatékony jogorvoslathoz való jog (13. cikk), a megkülönböztetés tilalma (14. cikk), az élethez való jog (2. cikk), a gyülekezés és egyesülés szabadsága (11. cikk) és a tulajdonhoz fűződő jog (az EJEE első protokolljának 1. cikke) is összefüggésbe hozható a szellemi tulajdonvédelemmel. Az EJEB ezen jogok mentén már számos ügyben hozott ítéletet.¹⁸

Ugyancsak az EU-tól független keretek között működik az 1973-ban életre hívott **Európai Szabadalmi Szervezet**. Az ennek keretében elfogadott **Európai Szabadalmi Egyezmény** lényege, hogy egységes „európai szabadalom” helyett megkönnyíti a jogosultaknak több különálló szabadalmi bejelentés egységes kezelését. A szervezet központja Münchenben található, ám az európai szabadalmi bejelentés több helyen, így bármely tagállami szabadalmi hivatalában megtehető.

Az **Európai Unió** (EU, korábban Európai Gazdasági Közösség, EGK) olyan gazdasági és politikai együttműködés, amely a hagyományos „négy szabadság” (árak, szolgáltatások, tőke és személyek, sőt napjainkban ötödikként a tudás és innováció szabad áramlása) mentén igyekszik 28, és közvetve még néhány további, európai állam bevonásával biztosítani a belső piac működését. A gazdasági és politikai integráció részeként azonban az EU/EGK kulturális és más társadalmilag jelentős kérdéseket is szabályozhat (erről bővebben lásd a 10. fejezetet). Az EU Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) 36. cikke **lehetőséget teremt ugyan a négy szabadság korlátozására az „ipari és kereskedelmi tulajdon” mentén** (amely általánosan elfogadott nézet szerint a szerzői jogot is felöleli). Ugyanakkor a tagállamok

¹⁸ HELFER 2008, 1-52. o.

mi szabályozások különbségei, illetve a szerzői jog területi jellege képes veszélyeztetni a belső piac működését. Ezért a lépcsőzetes uniós jogharmonizáció általános elfogadott megoldás a közös nevezők megtalálására és a belső piac lehető leghatékonyabb működésének garantálására.

Végül az 1988-as Zöld Könyv keretében kezdődött meg az **irányelvi jogalkotás** előkészítése. Az EGK Európai Unióvá alakítását követően elsősorban a belső piac hatékony működését biztosító EUMSZ 114. cikke adja a szerzői jogi jogalkotás jogalapját. Ugyanennek a jogpolitikai érvkészlete az idők során jelentősen megváltozott. 1991-ben még a technológia egységes piacra gyakorolt hatásaira való reagálást, 1996-ban már a magas szintű jogvédelmet és az érdekelttek jogai és kötelezettségei közötti tisztességes egyensúly megteremtését hangsúlyozta az Európai Bizottság. 2009-ben ez a tudás egységes piacon belüli minél szélesebb terjesztésével, 2011-ben pedig a „digitális egységes piac” megteremtésének az igényével egészült ki. Az uniós szerzői jogalkotást és jogalkalmazást legalább ennyire meghatározza az **EU Alapjogi Charta** is, ami nevesíti a szellemi tulajdonvédelem oltalmát [17. cikk (2) bekezdés]. Ezen felül azonban a szerzői jogi alkotómunka és tartalomfogyasztás szempontjából releváns alapjogként jeleníti meg a magánélet és a kapcsolattartás (7. cikk), a véleménynyilvánítás (11. cikk), az oktatás (14. cikk) és a vállalkozás (16. cikk) szabadságát, valamint a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget (22. cikk) és a fogyatékkal élő személyek beilleszkedését (26. cikk).

Az EU/EGK e jogegységesítési tevékenysége keretében 2018. augusztus 31-ig összesen **2 rendelet és 11 irányelvet fogadott el** a szerzői jogot (is) érintő területeken. (Ez a szám magasabb, ha ide soroljuk a módosító irányelveket és az elektronikus kereskedelmi irányelvet is.) E jogszabályok többsége – angolszász jogalkotási gyakorlatot tükröző – ún. vertikális, vagyis egy (esetleg kettő) témakört/műtípust lefedő speciális irányelv. Ehhez képest vannak horizontális, több területet is érintő normák. Ilyen különösen a legfontosabb szerzői jogi irányelv, amely az információs társadalom kihívásaira reagált (ún. *InfoSoc*-irányelv) vagy a legújabb uniós szerzői jogi reformkoncepció.

Az Európai Unió az iparjogvédelem területén legalább ennyire aktívnak tekinthető. Egy 1994-es rendeleti jogalkotás óta létezik **egységes uniós védjegyjogi védelem**, melyet további normák egészítenek ki (legutóbb 2015-ben fogadtak el irányelvet). Mindezek részeként a jogosultak sok szempontból harmonizált védjegyjogi szabályok alapján, saját nemzeti hivataluk előtt vagy közvetlenül az EU Szellemi Tulajdonvédelmi Hivatalánál (EUIPO, székhelye Alicante) vehetik nyilvántartásba védjegyüket, amely így az Európai Unió egészében védelemben részesül. Ugyanilyen jellegű védelmet biztosít a **használati mintáknak** a 2002-es vonatkozó rendelet. 2016 óta az ipari titkok is védelemben részesülnek az EU-ban, ám a vonatkozó rendelet hatékonyságát unió szerte kétségbe vonják. Jelenleg nem létezik az Európai Unióban egységes **földrajzi árujelző-védelem**.

Ennél is fontosabb azonban, hogy bár 2012-ben elfogadták a tagállamok, hogy **egységes európai uniós szabadalmi rendszert** vezessenek be, ám ez jelenleg még nem hatályos. Ugyancsak a tervek között szerepel egy Egységes Szabadalmi Bíróság felállítása. Ennek a bíróságnak a legitimitását azonban számos esetben és országban megkérdőjelezték. Az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodást 25 tagállam írta alá, köztük Magyarország is. A megállapodás hatályba lépéshez azonban legalább 13 aláíró állam ratifikációja szükséges azzal, hogy köztük kell lennie Németországnak, Franciaországnak és az Egyesült Királyságnak, amelyekben a megállapodás aláírása előtti évben (2012-ben) a legtöbb európai szabadalom volt hatályban. A magyar ratifikáció azonban a jelek szerint nem várható. Az Alkotmánybíróság friss, 2018. június 29-ei határozatában kijelentette, hogy

Az Alkotmánybíróság döntése az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás magyar ratifikációjáról

„az olyan megerősített együttműködés keretében létrejövő nemzetközi szerződés, amely az Alaptörvény 25. cikk (2) bekezdés a) pontja szerinti magánjogi jogviták egy csoportjának elbírálására vonatkozó joghatóságot az Európai Unió alapító szerződéseiben nem szereplő nemzetközi intézményre ruházza át, és ezáltal ezen jogviták elbírálását, illetve az azokban született bírói döntéseknek az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) és d) pontjai szerinti alkotmányos felülvizsgálatát a magyar állami joghatóság alól teljes mértékben kivonja, az Alaptörvény hatályos rendelkezései alapján nem hirdethető ki”.¹⁹

Végül rendkívül fontos, hogy az Európai Bizottság a tisztességes verseny öre (is), és ennek keretében a **versenyjogi előírások** betartatására törekszik munkája során. A Bizottság számos olyan ügyben hozott elmarasztaló döntést, amikor valamely, szellemi tulajdonvédelmi szempontból is kiemelkedő jelentőségű cég vagy cégcsoport (pl.: a *Microsoft* vagy a *Google*) visszaélt a piaci erőfölényével. Ugyancsak a tisztességes verseny érvényesülését biztosítja a monopóliumok tilalma. Az évszázadnyi tapasztalattal működő szerzői jogi közös jogkezelő szervezetek azonban gyakran ellentmondani látszanak ennek az elvárásnak. A hatékony jogkezelés ugyanis épp azt feltételezné, hogy a felhasználási engedélyek egy helyről beszerezhetőkké váljanak. A versenyjog és a szellemi alkotások joga tehát kényes egyensúlyban van egymással.

14.5. JÖVŐKÉP

A szellemi tulajdonvédelem valamennyi formáját illetően világszerte és regionálisan is (különösen Európában) jelentős jogalkotói tevékenység figyelhető meg, és a jövőben is ez várható. Van azonban egy olyan fejlemény napjainkban, ami a szellemi tulajdonvédelem kereskedelmi irányú jövőképét teszi nehezen megjósolhatóvá.

Napjainkban ugyanis az Egyesült Államok és Kína – más országokra is kiterjedő – **kereskedelmi háborút** vív egymás termékeire kivetett védővámokkal. A vita kirobbanásához – számos más körülmény mellett – az is hozzájárult, hogy az USTR jelentése szerint vegyes vállalatok kínai alapítása esetén a külföldi társnak kötelező a rendelkezésére álló technológiai tudást a kínai vegyesvállalat tulajdonába adni. Az ilyen kikényszerített technológia-transzfer számos nemzetgazdasági érdeket sérthet, és nem csak az Egyesült Államokban, de európai cégek számára is.

Az ilyen és ehhez hasonló globális gazdasági problémákért a jelenlegi amerikai vezetés (különösen *Donald Trump* elnök) a szabadkereskedelem eddigi rendjét teszi felelőssé, ahogy a WTO-t is diszfunkcionálisnak tartja. Ezen érvek megerősödése (függetlenül a globálissá váló populista politizálástól) egy jól látható „szinuszhullám” jelenleg leszálló ágára illő fejlemény.

Az Egyesült Államok a hagyományosan nyitott, szabad gazdaságpolitikáját szigorú, zárt bel- és külpolitikával párosította 1940-ig. Ezt megelőzően az Egyesült Államok a lehető legtöbb, számára előnyös gazdasági megállapodást igyekezett kötni. Ahol ilyen nem sikerült (vagy nem akart) kötni, ott a külföldi érdekek teljes figyelmen kívül hagyásával kereskedett. Mindeközben, ha szükséges volt, a saját gazdasági érdekeit vasszigorral, esetleg katonai erővel is megvédte.

¹⁹ 9/2018 (VII. 9) AB határozat

Szabad kereskedelem vagy háború?

Az Egyesült Államok és Tripolitánia (Líbia) közötti 1801-1805-ös első berber háborújában vezető szerepet játszó *Edward Preble* (1761-1807) kapitány, az amerikai flotta akkori parancsnoka az alábbiak szerint tárgyalta a marokkói szultánnal:

„ezt követően a szultán figyelmesen hallgatta Preble-t, aki »a szabad kereskedelmi kapcsolatok előnyeiről igyekezett őt meggyőzni (...) és hogy az uralkodó ebből származó bevételei jóval meghaladnák mindazt, amit a velünk történő háborúzástól remélhetne.« Ez egy amerikai érv volt, példa a szabadkereskedelemre.²⁰

Ez a szellemi tulajdonvédelem területén ténylegesen azt jelentette, hogy az Egyesült Államok a lehető legkevesebb nemzetközi egyezményt írta alá, a külföldi állampolgárok érdekeit nem védte az amerikai joghatóság területén, ám érdemben ő sem foglalkozott az amerikai szellemi javak külföldi érvényesítésével.

A 20. század számos technológiai újításának, melyek különösen a film- és zeneipar területén hoztak ugrásszerű fejlődést, valamint a II. világháborús nyitásnak köszönhetően az Egyesült Államok nettó exportórré nőtte ki magát. A gazdasági érdekei most már megkívánták a saját szellemi javak tenge-rentúli védelmét is. Ennek érdekében az Egyesült Államok fokozatosan feladta a bezárkózási politikát a szellemi tulajdonjog területén. Ennek részeként számos nemzetközi egyezményhez csatlakozott (különösen a Berni Unió egyezményéhez 1988-ban), másrészt a szellemi tulajdon védelmét eltolta a szabadkereskedelem kontextusába. Ennek eredményeként született meg a WTO részeként a TRIPS megállapodás is 1995-ben.

Alig húsz év alatt számos fejlődő és fejlett országban olyannyira megerősödött a szellemi tulajdonvédelem (ide értve mind a jogérvényesítést, mind az eredeti alkotó/fejlesztő tevékenységet is), hogy az Egyesült Államok most már inkább veszélyt lát az egyenlőséget hirdető szabadkereskedelem eszméjében. Épp ezért nem véletlen és nem meglepő az a jelenlegi irányváltás, amelyben az amerikai kormányzat ismét protekcionista irányt vesz nemzetközi gazdaságpolitikájában. E fejlemények végki-menetele nehezen megjósolható.

²⁰ KILMEADE–YAEGER 2017, 135-136. o.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Milyen nehézségeket rejthetett magában a reciprocitás elvének az alkalmazása? Milyen teher hárult a bíróságokra a védelem terjedelmének a meghatározásakor?
2. Mi a legnagyobb előnye a nemzeti elbánás elvének a jogvédelem fennállását/jogsértés megállapítását vizsgáló nemzeti bíróságok számára?
3. Milyen előnyökkel kecsegtet a nemzetközi szellemi tulajdonvédelmi jogviták alternatív úton történő rendezése?
4. Az EJEE 10. cikke szerint:
„1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék.
2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”
A fentiekben belül mely kifejezések/fordulatok hozhatók közvetlenül kapcsolatba a szellemi tulajdonvédelemmel, különösen a szerzői joggal?
5. Mi lehet a legfőbb előnye az egységes (globális vagy európai) szabadalmi és védjegy-bejelentéseknek?
6. Mi lehet a legfőbb veszélye egy védjegy egységes uniós bejelentésének?
Segítségként: az Európai Unió Törvényszékének T-232/10. számú eljárásban a kérdés az volt, hogy védjegyként nyilvántartásba vehető-e a Szovjetunió vörös csillagos, sarló-kalapácsos logója. A T-266/13. számú eljárásban pedig arról kellett döntenie a Törvényszéknek, hogy egy gyógyszer nevéként regisztrálható-e a „Curve” szó, amely a román nyelvben összetéveszthető (a magyarul is jól érthető) „curvă” kifejezéssel.
7. A szellemi tulajdonvédelem melyik nézőpontja meggyőzőbb: a kulturális vagy a gazdasági?

AJÁNLOTT IRODALOM

- BOYTHA György: Új problémák a szerzői alkotások nemzetközi felhasználása terén. A Berni Unió válsága. In Csehi Zoltán (szerk.): Boytha György válogatott írásai, Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 367-379. o.
- DEER BIRKBECK, Carolyn: The World Intellectual Property Organization (WIPO) – A Reference Guide, Edward Elgar, Cheltenham, 2016.
- FRANKEL, Susy – GERVAIS, Daniel J.: Advanced Introduction to International Intellectual Property, Edward Elgar, Cheltenham, 2016.
- GINSBURG, Jane C. – TREPPOZ, Edouard: International Copyright Law – U.S. and E.U. Perspectives, Text and Cases, Edward Elgar, Cheltenham, 2015.

- HELPER, Laurence R.: The New Innovation Frontier? Intellectual Property and the European Court of Human Rights, *Harvard International Law Journal*, Winter 2008, 1-52. o.
- PILA, Justine – TORREMANS, Paul: *European Intellectual Property Law*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- SEVILLE, Catherine: *EU Intellectual Property Law and Policy*, Second Edition, Edward Elgar, Cheltenham, 2016.
- TAN, Joyce A.: *WIPO Guide on Alternative Dispute Resolution (ADR) Options for Intellectual Property Offices and Courts*, July 2018 www.wipo.int/amc/en/docs/adrguidejuly2018.pdf
- YU, Peter K.: Intellectual Property, Economic Development, and the China Puzzle. In Daniel J. Gervais (szerk.): *Intellectual Property, Trade and Development: Strategies to Optimize Economic Development in a TRIPs Plus Era*, Oxford University Press, New York, 2007, 173-220. o.

